

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 09 | pp. 46-54 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

MINTAQALARNING TABIIY-RESURS SALOHİYATIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI STRATEGIK BAHOLASH METODOLOGIYASI

Ernazarova Nilufar Nozimjonovna

Namangan davlat texnika universiteti

“Menejment” kafedrası katta o‘qituvchisi, i.f.f.d., PhD.

Annotatsiya. Maqolada mintaqalarning tabiiy-resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini strategik baholash metodologiyasi ishlab chiqildi. Tizimli yondashuv, resurs zanjiri tahlili va koeffitsiyentlar usulidan foydalanildi. Baholash qazib olish, qayta ishlash, resurs rentasini qayta investitsiyalash va qayta tiklanuvchi energiyaga o‘tish bloklari asosida tashkil etildi. O‘zbekistonning sanoat va energetika ko‘rsatkichlari tahlil qilinib, qayta ishlash sanoati hamda qayta tiklanuvchi elektr energiyasi ulushlaridagi ijobiy o‘zgarishlar yoritildi. Ishlab chiqarish va tog‘-kon sanoati ulushlari nisbati hamda qayta tiklanuvchi generatsiya ulushi hisoblandi. Tabiiy gazni tejashning iqtisodiy imkoniyatlari muhokama qilindi. Metodologiyani hududlarning resurs xususiyatlariga moslashtirish yo‘nalishlari ko‘rib chiqildi. Qayta ishlash, inson kapitaliga investitsiyalar va yashil sanoat hududlarini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar shakllantirildi. Resurslardan foydalanishda avlodlararo manfaatlarni hisobga olish ta‘kidlandi.

Kalit so‘zlar: tabiiy-resurs salohiyati, mintaqaviy rivojlanish, strategik baholash, resurs rentasi, qayta investitsiyalash, qayta ishlash sanoati, qayta tiklanuvchi energiya, avlodlararo adolat.

Аннотация. В статье была разработана методология стратегической оценки эффективности использования природного потенциала регионов. Применялись системный подход, анализ ресурсной цепочки и метод коэффициентов. Оценка объединила добычу, переработку, реинвестирование ресурсной ренты и переход к возобновляемой энергии. На материалах промышленности и энергетики Узбекистана были рассмотрены положительные изменения долей обрабатывающего производства и возобновляемой электроэнергии. Были рассчитаны соотношение долей обрабатывающей и добывающей промышленности, а также доля возобновляемой генерации. Обсуждались экономические возможности сбережения природного газа. Были рассмотрены направления адаптации методологии к ресурсным особенностям регионов. Рекомендации охватили местную переработку, инвестиции в человеческий капитал и развитие зелёных промышленных территорий. Была отмечена необходимость учёта межпоколенческих интересов при использовании ресурсов и определении долгосрочных приоритетов регионального развития.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, региональное развитие, стратегическая оценка, ресурсная рента, реинвестирование, обрабатывающая промышленность, возобновляемая энергия, межпоколенческая справедливость.

Abstract. The article developed a methodology for strategically assessing the efficiency of regional natural resource utilisation. It employed a systemic approach, resource chain analysis and coefficient methods. Assessment covered extraction, processing, resource rent reinvestment and

renewable energy development. Uzbekistan's industrial and energy indicators illustrated increases in manufacturing and renewable electricity shares. The ratio of manufacturing to mining shares and the renewable generation share were calculated. Economic opportunities associated with natural gas savings were discussed. Adaptation to regional resource profiles was considered. Recommendations addressed local processing, human capital investment and green industrial areas. The analysis emphasised intergenerational interests in resource utilisation and regional development planning.

Keywords: *natural resource potential, regional development, strategic assessment, resource rent, reinvestment, manufacturing, renewable energy, intergenerational equity.*

KIRISH

Tabiiy-resurs salohiyati mintqa iqtisodiy salohiyatining tarixan birinchi va eng barqaror shakllangan tarkibiy qismi hisoblanadi. Foydali qazilmalar, yer va suv resurslari, quyosh va shamol energiyasi imkoniyatlari hudud ixtisoslashuvining boshlang'ich yo'nalishlarini belgilab, sanoat va agrosanoat majmualarining joylashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Biroq resurs salohiyatining mavjudligi iqtisodiy natijaning avtomatik kafolati emas: resurslardan qanday texnologiya, qanday qayta ishlash chuqurligi va qanday uzoq muddatli maqsad bilan foydalanilishi uning hudud farovonligiga qo'shadigan hissasini belgilaydi.

Tugaydigan resurslardan foydalanishning iqtisodiy nazariyasi G. Xotelling asarida shakllangan. Olim tugaydigan resurs egasi uchun qazib olish vaqtini tanlash investitsiya qarori ekanini, resurs rentasi optimal yo'lda foiz stavkasi sur'atida o'sishi kerakligini isbotlab, yer ostidagi resursni boshqa aktivlar bilan bir qatorda kapital sifatida baholash an'anasini boshlab berdi [1]. Xotelling qoidasi resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini joriy qazib olish hajmi bilan emas, balki resurs aktivining vaqt bo'yicha qiymati bilan o'lchash zarurligini ko'rsatdi.

Tugaydigan resurslar sharoitida iqtisodiy rivojlanishning barqarorligi masalasini R. Solou avlodlararo adolat nuqtai nazaridan ko'rib chiqdi. Solou tugaydigan resurslardan foydalanadigan iqtisodiyotda ishlab chiqarilgan kapital resurslar o'rnini yetarli darajada bosa olsa, aholi jon boshiga iste'molni doimiy saqlab qolish mumkinligini ko'rsatdi [2]. Ushbu natijani rivojlantirib, J. Xartvik tugaydigan resurslardan olingan barcha rentani ishlab chiqarilgan kapitalga qayta investitsiya qilish avlodlararo iste'mol barqarorligini ta'minlashini isbotladi [3]. Xartvik qoidasi resurs strategiyasining asosiy mezonini aniq belgiladi: resurs boyligi boshqa kapital shakllariga, ya'ni infratuzilma, inson kapitali va texnologiyalarga aylantirilishi lozim.

Mintaqaviy strategik boshqaruv uchun ushbu nazariy tamoyillar amaliy baholash tizimiga aylantirilishi talab etiladi. Hududiy darajada resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligi qazib olishning texnologik darajasi, xomashyoni hudud ichida qayta ishlash chuqurligi, resurs daromadlarining hudud rivojlanishiga yo'naltirilishi va tugaydigan resurslarni qayta tiklanuvchi manbalar bilan almashtirish sur'ati orqali namoyon bo'ladi. Maqolaning maqsadi ushbu jihatlarni yagona strategik baholash metodologiyasiga birlashtirish va uni O'zbekistonning resurs va energetika sohalaridagi rasmiy ko'rsatkichlari asosida asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Resurslarga boylik va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabat masalasida J. Saks va E. Uorner ishlari keng munozaralarga asos bo'ldi. Mualliflar mamlakatlararo ma'lumotlarda boshlang'ich davrda tabiiy resurslar eksporti ulushi yuqori bo'lgan mamlakatlar keyingi o'n yilliklarda nisbatan sekinroq o'sganini aniqlab, bu hodisani resurs sohasining boshqa tarmoqlarni siqib chiqarishi va narx tebranishlari bilan izohladi [4]. Tadqiqot resurs salohiyatidan foydalanish strategiyasida diversifikatsiya va qayta ishlash sanoatini rivojlantirishni markaziy o'ringa qo'yish lozimligini asosladi.

X. Mehlum, K. Moene va R. Torvik resurslar va o'sish munosabatini institutlar sifati bilan bog'lab, ishlab chiqarishga yo'naltirilgan, investorlarni rag'batlantiruvchi institutlarga ega mamlakatlarda resurs boyligi o'sishga ijobiy hissa qo'shishini ko'rsatdi [5]. Norvegiya, Botsvana va Kanada tajribalari tahlili institutsional sifat resurs salohiyatini barqaror rivojlanish manbaiga aylantiruvchi hal qiluvchi omil ekanini tasdiqladi. Bu xulosa resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholash tizimiga boshqaruv sifati va resurs daromadlarini taqsimlash mexanizmlarini kiritish zaruratini ko'rsatadi.

F. van der Ploeg resurslarning iqtisodiy rivojlanishga ta'siriga oid nazariy va empirik adabiyotlarni keng qamrovli umumlashtirib, resurs boyligining oqibatlari mamlakat institutlari, moliya bozorlari rivojlanganligi, fiskal siyosat sifati va eksport diversifikatsiyasiga bog'liq ekanini ko'rsatdi [6]. Muallif resurs daromadlarini barqarorlashtirish fondlari orqali boshqarish, ularni ichki investitsiyalarga bosqichma-bosqich yo'naltirish va inson kapitaliga sarflash resurs boyligini uzoq muddatli ustunlikka aylantirishini asosladi.

Resurs rentasini qayta investitsiyalash tamoyilini o'lchashning amaliy vositasini K. Xamilton va M. Klemens ishlab chiqdi. Mualliflar Jahon banki ma'lumotlari asosida haqiqiy jamg'arma ko'rsatkichini hisoblab, yalpi jamg'armadan asosiy kapital eskirishi, tabiiy resurslarning kamayishi va atrof-muhit zarari chegirilib, ta'limga sarflangan xarajatlar qo'shilishini taklif etdi [7]. Haqiqiy jamg'arma ko'rsatkichi Xartvik qoidasining bajarilishini miqdoriy tekshirish imkonini beradi va mintaqaviy resurs strategiyalari uchun muhim baholash mezonini hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholash uchun nazariy tamoyillar yetarli darajada ishlab chiqilganini, ammo ularni qazib olishdan qayta ishlashgacha, rentani qayta investitsiyalashdan qayta tiklanuvchi resurslarga o'tishgacha bo'lgan to'liq zanjir sifatida mintaqaviy strategik boshqaruvga moslashtirilgan metodologiyaga ehtiyoj mavjudligini ko'rsatdi. Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlarida barqaror iqtisodiy o'sish va yashil iqtisodiyotga o'tish vazifalarining belgilanishi [8] bunday metodologiyaning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuv, resurs zanjiri tahlili, koeffitsiyentlar usuli va strategik baholash tamoyillariga asoslandi. Axborot bazasi 2025-yil yakunlari bo'yicha sanoat tarkibiga oid rasmiy ma'lumotlar [9], investitsiyalarning tarmoqlar bo'yicha taqsimoti [10], Energetika vazirligining qayta tiklanuvchi energetika va tabiiy gaz tejalishi haqidagi ma'lumotlari [11], [12] hamda quyosh va shamol elektr stansiyalarida elektr energiyasi ishlab chiqarish dinamikasi [13] asosida shakllantirildi.

Resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholash tizimi to'rt blokdan tashkil topdi. Birinchi blok qazib olish samaradorligini qazib olingan resurs birligiga to'g'ri keladigan qo'shilgan qiymat va ishlab chiqarishning texnologik darajasi orqali baholashni nazarda tutdi.

Ikkinchi blok qayta ishlash faoliyatining qazib olishga nisbatan rivojlanishini quyidagi koeffitsiyent orqali ifodaladi:

Bu yerda: V_p - jami sanoat ishlab chiqarishida ishlab chiqaradigan sanoatning ulushi; V_m - tog'-kon sanoatining ulushi.

Koeffitsiyentning o'sishi sanoat tarkibida ishlab chiqaradigan sanoatning tog'-kon sanoatiga nisbatan ulushi ortganini bildiradi. U qayta ishlash chuqurligining bilvosita ko'rsatkichi hisoblanadi. Mahalliy xomashyoning hudud ichida tayyor mahsulotga aylanish darajasini aniqlash uchun resurs oqimlari va qayta ishlash bosqichlariga oid qo'shimcha ma'lumotlar talab etiladi.

Uchinchi blok resurs rentasini qayta investitsiyalash darajasini Xartvik qoidasiga tayangan holda baholashga asoslandi [3], [7]:

$$RQK = \frac{I_k}{R_t}. \quad (2)$$

Bu yerda: I_k - resurs daromadlari hisobidan inson kapitali, infratuzilma va texnologiyalarga yo'naltirilgan investitsiyalar; R_t - shu davrda tugaydigan resurslardan olingan iqtisodiy renta.

Koeffitsientning birga teng yoki undan yuqori bo'lishi hisobga olingan investitsiyalar hajmi resurs rentasiga teng yoki undan ortiq ekanini bildiradi. Biroq bu holatning o'zi resurs boyligi to'liq boshqa kapital shakllariga aylantirilganini tasdiqlamaydi. Baholashda investitsiyalar samaradorligi, kapitalning eskirishi va tabiiy kapitalning kamayishi ham hisobga olinishi zarur.

To'rtinchi blok qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish darajasini quyidagi koeffitsiyent orqali baholashni nazarda tutdi:

$$QAK = \frac{E_k}{E}. \quad (3)$$

Bu yerda: E_k - qayta tiklanuvchi manbalardan ishlab chiqarilgan energiya hajmi; E - jami ishlab chiqarilgan energiya hajmi. Ikkala ko'rsatkich bir xil davr, hudud va o'lchov birligida olinadi. Elektr energiyasi bo'yicha hisoblanganda surat va maxraj faqat elektr energiyasi ishlab chiqarishini qamrab oladi.

Ushbu koeffitsiyent qayta tiklanuvchi manbalarning energiya ishlab chiqarishdagi ulushini ifodalaydi. Tugaydigan resurslarning amalda tejalgan hajmi esa alohida ko'rsatkich sifatida baholanadi, chunki qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarishining ortishi har doim ham qazilma yoqilg'i sarfining mutanosib kamayishini anglatmaydi.

Metodik yondashuv resurs salohiyatini tugaydigan va qayta tiklanuvchi resurslarga ajratib baholashga asoslandi. Neft, gaz, ko'mir va rudali foydali qazilmalar uchun resurs birligidan olinadigan qo'shilgan qiymat hamda rentani boshqa kapital shakllariga yo'naltirish samaradorligi asosiy mezon sifatida olindi. Quyosh va shamol energiyasi uchun texnologik unumdorlik va mavjud salohiyatdan foydalanish darajasi muhim

hisoblanadi. Suv va yer resurslarini baholashda esa ularning tiklanish imkoniyati, sifat holati va ekologik cheklovlari alohida hisobga olinadi.

Qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanishning kengayishi qazilma yoqilg'ini tejash va undan yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarishda foydalanish imkoniyatini yaratadi. Shu asosda resurs strategiyasi resurs birligidan olinadigan iqtisodiy qiymatni oshirish va tabiiy salohiyatni saqlash nuqtai nazaridan baholanadi.

Strategik baholash to'rt blok ko'rsatkichlarini hududning uzoq muddatli rivojlanish maqsadlari bilan solishtirishga asoslanadi. Qayta ishlash faoliyati, qayta tiklanuvchi energiya ulushi va rentani samarali qayta investitsiyalashning birgalikda rivojlanishi barqaror resurs boshqaruvining muhim belgilaridir. Avlodlararo manfaatlar muvozanati esa ushbu ko'rsatkichlar bilan birga tabiiy kapitalning saqlanishi va yaratilgan kapitalning uzoq muddatli samaradorligi orqali baholanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston sanoati tuzilmasi resurslarni chuqur qayta ishlash yo'nalishida izchil rivojlanmoqda. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2025-yilda sanoat mahsulotlari hajmi 1 101,1 trln so'mni tashkil etib, sanoat ishlab chiqarishida ishlab chiqarish sanoatining ulushi 85,1 foizdan 86 foizga oshdi, tog'-kon sanoatining ulushi 7,6 foizdan 7 foizga, elektr va gaz ta'minotining ulushi 6,8 foizdan 6,4 foizga o'zgardi [9]. Muallif hisob-kitobiga ko'ra, qayta ishlash chuqurligi koeffitsienti 2024-yildagi 11,2 dan 2025-yilda 12,3 ga ko'tarildi. Bu natija xomashyo resurslarining tobora kattaroq qismi mamlakat ichida qo'shilgan qiymati yuqori mahsulotlarga aylantirilayotganini tasdiqlaydi.

Investitsiya oqimlari ham xomashyo qazib olishdan qayta ishlash va infratuzilmaga yo'naltirilishni namoyon qildi. 2025-yilning yanvar-sentabr oylarida asosiy kapitalga investitsiyalar tarkibida tog'-kon sanoatining ulushi 13,2 foizdan 9,9 foizga o'zgarib, ishlab chiqarish sanoati 27,3 foizlik ulush bilan yetakchi o'rinni saqladi, bu jarayon yirik loyihalarning yakunlanishi va xomashyoni qayta ishlashga o'tish bilan izohlandi [10]. Investitsiya tarkibidagi bunday siljish Xartvik qoidasiga mos ravishda resurs sohasida jamg'arilgan salohiyat ishlab chiqarilgan kapitalning boshqa shakllariga aylantirilayotganini ko'rsatadi.

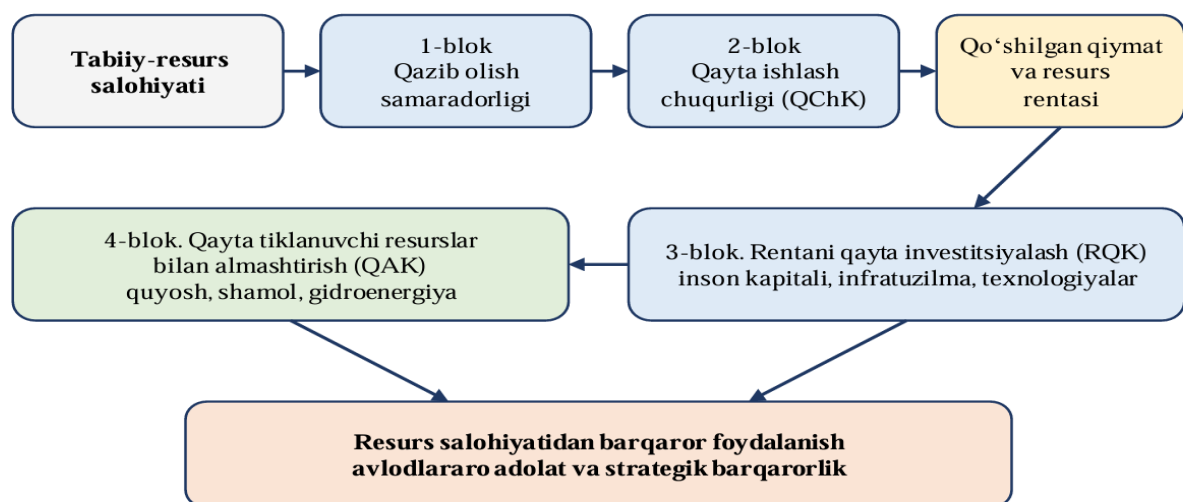
Qayta tiklanuvchi resurslardan foydalanish sohasida keskin yuksalish qayd etildi. Energetika vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda jami 86,7 mlrd kVt-soat elektr energiyasi ishlab chiqarilib, shundan 16,8 mlrd kVt-soati quyosh, shamol va gidroelektr stansiyalari hissasiga to'g'ri keldi va bu ko'rsatkich bir yilda 29 foizga oshdi; qayta tiklanuvchi manbalarning keng joriy etilishi natijasida 3,2 mlrd kub metr tabiiy gaz tejaldi va atmosferaga chiqariladigan 4,7 mln tonna zararli tashlanmalarning oldi olindi [11]. Energiya tejash chora-tadbirlari doirasida qo'shimcha ravishda 2,7 mlrd kVt-soat elektr energiyasi va 2 mlrd kub metr tabiiy gaz tejaldi [12].

1-jadval

O'zbekistonda tabiiy-resurs salohiyatidan foydalanishning strategik ko'rsatkichlari¹

Ko'rsatkich	2024-yil	2025-yil	Manba
Sanoatda ishlab chiqarish sanoati ulushi, foizda	85,1	86,0	[9]
Sanoatda tog'-kon sanoati ulushi, foizda	7,6	7,0	[9]
Qayta ishlash chuqurligi koeffitsiyenti (QChK)*	11,2	12,3	[9]
Investitsiyalarda tog'-kon sanoati ulushi, foizda (I-III chorak)	13,2	9,9	[10]
Qayta tiklanuvchi manbalardan elektr energiyasi, mlrd kVt-soat	13,0	16,8	[11]
Quyosh va shamol generatsiyasi, mlrd kVt-soat	4,86	10,5	[11], [13]
Almashtirish koeffitsiyenti (QAK)*	0,160	0,194	[11]
Qayta tiklanuvchi energiya hisobiga tejalgan tabiiy gaz, mlrd m ³	-	3,2	[11]

1-jadval asosida hisoblangan qayta tiklanuvchi resurslar bilan almashtirish koeffitsiyenti 2025-yilda 0,194 ni tashkil etib, bir yil oldingi taxminan 0,160 darajasidan sezilarli oshdi. Quyosh va shamol generatsiyasining dinamikasi yanada yuqori sur'atni namoyon etdi: 2022-yilda birinchi fotoelektr stansiyalari 434 mln kVt-soat, 2023-yilda 576,9 mln kVt-soat, 2024-yilda 4,86 mlrd kVt-soat energiya ishlab chiqargan bo'lsa [13], 2025-yilda bu hajm 10,5 mlrd kVt-soatga yetdi [11]. Uch yil ichida quyosh va shamol generatsiyasining yigirma barobardan ortiq o'sishi mamlakatning tabiiy-iqlimiy salohiyati, ya'ni yuqori quyosh insolyatsiyasi va keng hududlar yangi iqtisodiy resursga aylantirilganini ko'rsatadi.

1-rasm. Tabiiy-resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini strategik baholashning to'rt bloklik modeli²

¹ Manba: ko'rsatilgan rasmiy manbalar asosida tuzilgan; * muallif tomonidan hisoblangan (2024-yil qiymati 29 foizlik o'sish sur'ati va 81,5 mlrd kVt-soat umumiy ishlab chiqarish asosida).

² Muallif ishlanmasi.

1-rasmda keltirilgan model resurs salohiyatidan foydalanishni chiziqli qazib olish jarayoni sifatida emas, balki qiymat yaratish va kapitalni qayta shakllantirish zanjiri sifatida talqin qiladi. Qazib olish va qayta ishlash bloklarida resurs qo'shilgan qiymatga aylanadi, rentani qayta investitsiyalash blokida resurs daromadlari ishlab chiqarilgan va inson kapitaliga o'tkaziladi, almashtirish blokida esa tugaydigan resurslarga bog'liqlik qayta tiklanuvchi manbalar hisobiga bosqichma-bosqich kamaytiriladi. Zanjir yakunida hudud resurs salohiyatidan avlodlararo adolat tamoyiliga mos barqaror foydalanish modeliga erishadi.

Tejalgan tabiiy gaz hajmining iqtisodiy ma'nosi alohida ta'kidlanishi lozim. Elektr stansiyalarida yoqilishi lozim bo'lgan 3,2 mlrd kub metr gaz kimyo sanoatida qayta ishlanib, o'g'itlar, polimerlar va boshqa yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarga aylantirilishi yoki aholi va sanoatning issiqlik ehtiyojlariga yo'naltirilishi mumkin bo'lgan resurs zaxirasini tashkil etadi. Boshqacha aytganda, qayta tiklanuvchi energetikaga kiritilgan investitsiyalar ikki tomonlama samara beradi: bir tomondan yangi elektr quvvatlari yaratadi, ikkinchi tomondan tugaydigan resursni iqtisodiy jihatdan samaraliroq foydalanish sohalari uchun bo'shatadi. Bu jarayon rentani qayta investitsiyalash va almashtirish bloklarining o'zaro bog'liqligini amaliy jihatdan yaqqol ko'rsatadi.

Mintaqaviy darajada metodologiyani qo'llash hududlarning resurs profiliga qarab turlicha ustuvorliklarni belgilash imkonini beradi. Foydali qazilmalar zaxiralari katta bo'lgan hududlarda qayta ishlash chuqurligi va rentani qayta investitsiyalash bloklari birinchi o'ringa chiqadi. Quyosh va shamol salohiyati yuqori, cho'l va yarim cho'l maydonlari keng hududlarda almashtirish bloki strategik yo'nalishga aylanadi. Farg'ona vodiysi, xususan, Namangan viloyati kabi agroresurs va mehnat resurslari salohiyati yuqori hududlarda qishloq xo'jaligi xomashyosini chuqur qayta ishlash, suv tejovchi texnologiyalar va tomlarga o'rnatiladigan kichik quyosh panellarini keng joriy etish resurs samaradorligini oshirishning asosiy yo'llari hisoblanadi.

Olingan natijalar nazariy manbalar bilan izchil uyg'unlashadi. Qayta ishlash sanoati ulushining oshishi va tog'-kon investitsiyalari ulushining mo'tadillashuvi resurs sohasi boshqa tarmoqlarni rivojlantirish uchun tayanchga aylanishi haqidagi xulosalarga [4], [6], ishlab chiqarishga yo'naltirilgan islohotlar fonida resurs salohiyatining samarali ishlatilishi esa institutlar sifatining hal qiluvchi roli haqidagi dalillarga [5] mos keladi. Qayta tiklanuvchi energetikaning jadal rivojlanishi tugaydigan resurslarni boshqa kapital shakllari bilan almashtirish orqali barqaror rivojlanishga erishish mumkinligi haqidagi Solou va Xartvik g'oyalarining [2], [3] amaliy tasdig'i sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot mintaqalarning tabiiy-resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligini qazib olish, qayta ishlash chuqurligi, rentani qayta investitsiyalash va qayta tiklanuvchi resurslar bilan almashtirish bloklari birligida strategik baholash metodologik jihatdan asosli ekanini ko'rsatdi. Taklif etilgan qayta ishlash chuqurligi, rentani qayta investitsiyalash va almashtirish koeffitsiyentlari Xotelling, Solou va Xartvik nazariy tamoyillarini hududiy strategik boshqaruv amaliyotiga ko'chiruvchi o'lchanadigan mezonlar tizimini tashkil etadi.

Rasmiy ma'lumotlar O'zbekistonda resurs salohiyatidan foydalanish modeli sifat jihatdan yangilanayotganini tasdiqladi. Qayta ishlash sanoati ulushining oshishi, qayta ishlash chuqurligi ko'effitsiyentining ko'tarilishi, qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarishning yuqori sur'atda o'sishi, milliardlab kub metr tabiiy gaz tejalishi va zararli tashlanmalarning oldi olinishi mamlakat resurs boyligini barqaror rivojlanish manbaiga aylantirish yo'lida muhim natijalarga erishilganini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, viloyatlar kesimida qayta ishlash chuqurligi va qayta tiklanuvchi resurslar bilan almashtirish ko'effitsiyentlarini har yili hisoblab, ularni hududiy rivojlanish strategiyalarining yashil iqtisodiyot ko'rsatkichlari tarkibiga kiritish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, resurs qazib oluvchi hududlarda xomashyoni joyida qayta ishlovchi korxonalarni rag'batlantiruvchi hududiy investitsiya dasturlarini kengaytirish qo'shilgan qiymat va bandlikni hudud ichida saqlab qoladi. Uchinchidan, resurs daromadlarining bir qismini hududiy inson kapitali va innovatsion infratuzilma loyihalariga maqsadli yo'naltirish mexanizmini takomillashtirish Xartvik qoidasining hududiy darajada amalga oshirishini ta'minlaydi. To'rtinchidan, qayta tiklanuvchi energetika quvvatlari yaqinida energiya sig'imi yuqori qayta ishlash tarmoqlarini joylashtiruvchi yashil sanoat hududlarini tashkil etish tabiiy-iqlimiy salohiyatni yangi raqobat ustunligiga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hotelling H. The Economics of Exhaustible Resources // Journal of Political Economy. - 1931. - Vol. 39, No. 2. - P. 137-175. - URL: <https://doi.org/10.1086/254195>
2. Solow R.M. Intergenerational Equity and Exhaustible Resources // The Review of Economic Studies. - 1974. - Vol. 41, Symposium on the Economics of Exhaustible Resources. - P. 29-45. - URL: <https://www.jstor.org/stable/2296370>
3. Hartwick J.M. Intergenerational Equity and the Investing of Rents from Exhaustible Resources // The American Economic Review. - 1977. - Vol. 67, No. 5. - P. 972-974. - URL: <https://www.jstor.org/stable/1828079>
4. Sachs J.D., Warner A.M. The Curse of Natural Resources // European Economic Review. - 2001. - Vol. 45, No. 4-6. - P. 827-838. - URL: [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00125-8](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00125-8)
5. Mehlum H., Moene K., Torvik R. Institutions and the Resource Curse // The Economic Journal. - 2006. - Vol. 116, No. 508. - P. 1-20. - URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2006.01045.x>
6. van der Ploeg F. Natural Resources: Curse or Blessing? // Journal of Economic Literature. - 2011. - Vol. 49, No. 2. - P. 366-420. - URL: <https://doi.org/10.1257/jel.49.2.366>
7. Hamilton K., Clemens M. Genuine Savings Rates in Developing Countries // The World Bank Economic Review. - 1999. - Vol. 13, No. 2. - P. 333-356. - URL: <https://doi.org/10.1093/wber/13.2.333>
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi PF-21-son "Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. - URL: <https://lex.uz/ru/docs/-8050769>
9. O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti 2025-yilda 7,7 foizga o'sib, 147 mlrd dollardan oshdi // Gazeta.uz. 23.01.2026. - URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/01/23/yim-2025/>

10. O'zbekistonda 9 oyda asosiy kapitalga investitsiyalar 15,2% oshdi // Gazeta.uz. 23.10.2025. - URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2025/10/23/investments/>
11. O'zbekistonda 2025-yilda quyosh va shamol orqali elektr energiyasi ishlab chiqarish 2 karra ko'paydi - Energetika vazirligi // Gazeta.uz. 05.01.2026. - URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/01/05/energy/>
12. O'zbekistonda elektr energiyasi ishlab chiqarish 6%ga, quyosh va shamol generatsiyasi esa ikki baravarga oshdi // Spot.uz. 03.01.2026. - URL: <https://www.spot.uz/oz/2026/01/03/electricity-generation>
13. O'zbekistonda yashil energiya ishlab chiqarish 10 mlrd kVt/soatdan oshdi // Spot.uz. 09.12.2025. - URL: <https://www.spot.uz/oz/2025/12/09/green-energy>

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

